

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

166

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmases (CCEPC)
Producció: L'Avenç
Disseny original: Canseixanta
Triada de novetats: Pineda Vaquer,
Carles Barrull (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: Avatars socials de les ...	1
TEMES 1: El cooperativisme català ...	2
TEMES 2: Consumidors i productors...	5
TEMES 3: Solidaritats i conflictitats...	8
PATRIMONI: Carn i pedra: el i ...	11
RESSENYES	13
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

ANTONI GAVALDÀ. Fundació Roca i Galès i URV (Ideologies i societat a la Catalunya contemporània)

AVATARS SOCIALS DE LES RELACIONS DE TREBALL

Els estudis d'aquest *Plecs* aporten una resposta de grup, reeixida o no segons els casos, a una nova manera de responsabilitzar-se en el treball i en la subsistència, des de la cooperació. Una cooperació que històricament sorgí tant per la incapacitat patronal de donar respostes als treballadors com per donar-ne fora de to, amb abusos forassenyats. Per contemplar aquesta visió del treball s'ha agafat sobretot l'àmbit d'influència de la Barcelona àmplia, que inclou també el seu radi d'acció, tant per ser l'espai de major densitat poblacional com per ser també on sorgiren i arrelaren uns eixos solidaris en àmbits diversos de la producció, el treball o el consum.

Les relacions de treball entre l'estament patronal i els treballadors manuals o fabrils al llarg de la història han estat una lluita semblant a la protagonitzada per David i Goliat. El desig de guanys crescuts d'alguns segments empresarials, sumat a la desconsideració pels sous dels treballadors, va sacsejar la qualitat mateixa del treball, degradant-la, cosa que va esperonar i empènyer a la configuració d'unions sindicals i de classe, de treball i de subsistència. Aquestes relacions de treball generarien uns punts de fricció, constants i persistents, per motius estructurals diversos (per retribucions, per horaris, per condicions de treball, per gènere...) que en la majoria de casos van derivar en lluites sòrdides o visibles. El sorgiment de societats de resistència, de sindicats de classe o d'unions de propietaris o empresaris en seria la conseqüència palpable.

Altrament, aquest enfocament de treball cooperatiu generà una sociabilitat comunal que traspasà els llindars de la feina o de la botiga de queviures. Una sociabilitat que comportà, a més, la intercooperació, que serví per salvar desajustos davant les crisis socials o polítiques. També va fer emergir la consecució d'empreses en edificis construïts amb l'esforç

solidari, a la recerca d'una millora social i relacional. Serien punts que marcarien la sociabilitat com un fenomen d'aliances en què la civilitat d'una col·lectivitat ha pogut aspirar a metes altes superant les individualitats.

Quadre pintat de La Fraternitat, 1913. Font : APB-AMDCV.

Així doncs, els treballs que es presenten intenten traçar un solc en l'inestable i fràgil món del treball de les persones del passat en format cooperatiu, en un trajecte capitalí en constant ebullició i renovació, creixença i defalliment, en períodes temporals amplis, encara que majoritàriament encarats a un segle xx ben viu. En alguns casos, a més, arriben a tocar el present, demostrant que la història sempre és futur. ■

temes-1)

JORDI IBARZ I MARTÍN ITURRALDE. Universitat de Barcelona

EL COOPERATIVISME CATALÀ A LA INDÚSTRIA VIDRIERA. ECONOMIES DE TRANSICIÓ, 1893-2010

La primera cooperativa de fabricació del vidre es va constituir a Cervelló l'any 1893 en el context de la vaga en una de les principals fàbriques de vidre catalanes d'aleshores, la de Cal Mensa. L'empresari va substituir els vaguistes portant treballadors forans. Els vaguistes decidiren constituir-se en cooperativa, aprofitar la seva alta qualificació i els seus coneixements especialitzats i començar a treballar per compte propi en una fàbrica de planta nova. La Protectora fou el nom de la nova entitat cooperativa. L'experiència tingué una curta durada i acabà malament. Malgrat això, encara resulta emocionant veure com aquesta experiència deixà una petja important en els treballadors vidriers del moment i en els de generacions posteriors. Més de trenta anys després del tancament de La Protectora, a la premsa cooperativista de Catalunya encara es parlava de «la primera Cooperativa productora del vidre, que va ésser ofegada pels patrons d'aquella època, no en competència lícita de preus, sinó per les males arts emprades per un dels seus assessors, comprat pels patrons».¹

Després d'aquesta experiència cooperativa no fou fins als anys 1920, dues dècades després, quan aparegueren de nou iniciatives de cooperació en la fabricació del vidre. Algunes, com ara la Fàbrica de Cristal Cooperativa Obrera de l'Hospitalet, malgrat el nom, no era en realitat una cooperativa, sinó una societat anònima controlada pels obrers més especialitzats de l'entitat. D'aquesta època fou també la creació de la que ha estat la cooperativa de producció més coneguda de totes, Cristalleries de Mataró. No existia aleshores una normativa legal específica que donés cobertura a la constitució d'entitats cooperatives. Aquest fou un dels motius pels quals a les entitats creades els anys vint, les que hem esmentat i algunes altres, no se'ls van demanar uns requisits mínims per garantir-ne el caràcter veritablement cooperatiu. El cooperativisme vidrier va fer eclosió durant els anys 1930. Durant la Segona República espanyola va aparèixer un nombre important de cooperatives de fabricació de vidre, la pràctica totalitat ubicades a Catalunya. El cooperativisme vidrier fou important en un subsector d'especialització, el de la fabricació del vidre blanc i cristall. Aquestes entitats es dedicaren a la fabricació d'objectes de vidre per a farmàcies i laboratoris, envasos per a perfums, ampolles en sèries petites,

vidre de taula, cristall artístic, flotadors per a la pesca i vidre per a il·luminació (incloent-hi la fabricació de bombetes elèctriques), entre molts altres objectes. A mitjan anys trenta, pràcticament la meitat de les empreses de fabricació de vidre blanc i cristall eren cooperatives. Una tercera part dels treballadors d'aquest subsector feien les seves tasques en règim cooperatiu. En definitiva, representaven aproximadament el 36 % de la capacitat productiva respecte al total de la indústria vidriera a Catalunya. Les cooperatives del vidre eren les més importants i els seus líders eren alhora els organitzadors de les entitats federatives del cooperativisme de producció.

Agrupació Vidriera de Sans, 1988. Font: Arxiu Històric de Sants.
Autor: Joan Campañà

Malgrat això, només Cristalleries de Mataró havia rebut una atenció historiogràfica important. És cert que fou la més emblemàtica de totes les cooperatives de producció vidriera, però n'hi havia moltes altres de les quals sabem ben poca cosa, per no dir res. L'any 2014 el premi atorgat per la Fundació Unió de Cooperadors de Mataró fou concedit als autors d'aquest article, també redactors del llibre *Gent de vidre. El cooperativisme vidrier a Catalunya. 1893-2010*, en aquests moments en procés d'edició. Aquest treball és una anàlisi a llarg termini de més d'un segle d'història del cooperativisme vidrier i inclou un relat monogràfic per a cadascuna de les 25 cooperatives localitzades.

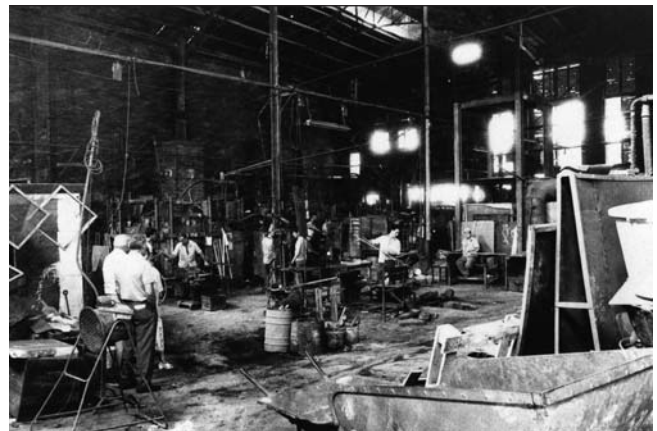
La Guerra Civil i la postguerra van ser probablement el moment més crític de la història del cooperativisme vidrier, on es van concentrar més tancaments de cooperatives. Per una banda, el franquisme tractà d'acabar amb qualsevol iniciativa que permetés una certa autonomia dels treballadors i que fos un instrument de defensa dels interessos obrers. Després de la guerra, les autoritats franquistes depuraren les cooperatives i hi situaren al capdavant cooperativistes amb les suficients garanties de subordinació al règim, o en tot cas de no bel·ligerància. Per exemple, a Cristalleries de Mataró, al començament de la postguerra es nomenà una nova junta directiva controlada pel Sindicat Vertical. Tanmateix, aquesta operació no es va tirar endavant sense conflictes: l'entitat fou escenari de l'enfrontament entre les diverses famílies polítiques del nou règim. Quan els sindicats verticals perderen l'empenta inicial, el governador civil maniobrà per retornar la propietat dels béns i la gestió de la cooperativa als cooperadors, cosa que es materialitzà el 29 de novembre de 1944.

No obstant això, l'amenaça més important per a la continuïtat del cooperativisme de producció vingué d'una altra banda i es produí durant la Guerra Civil. L'existència de les cooperatives, i molt especialment la de les de producció, sempre havia estat molt discutida des de sectors importants del moviment obrer català. Eren acusades de subordinar els interessos de classe als d'una minoria de treballadors i de no ser una eina per a la transformació social. En tot cas eren visites tan sols com una solució provisional fins que no arribés el moment de l'autèntica emancipació obrera. Aquesta discussió es va resoldre dramàticament el 1936 quan des de l'anarcosindicalisme es plantejà la necessitat de la seva desaparició. Durant la Guerra Civil es van reproduir, fins i tot de forma violenta, les tensions existents des de feia molts anys entre el sindicalisme i el cooperativisme de producció. La col·lectivització de la indústria i la unificació de les diverses fàbriques xocà amb la voluntat de moltes cooperatives que es negaren a desaparèixer. Tanmateix, només unes quantes cooperatives van poder resistir a l'onada col·lectivitzadora.

En tot cas, un cop superada la Guerra Civil i la postguerra, es produí un nou cicle de creació de cooperatives durant els anys cinquanta, en ple franquisme, i encara durant la dècada de 1980. En aquests dos períodes la creació de noves cooperatives, com havia estat en altres moments, tingué relació amb el tancament de fàbriques de vidre a causa de crisis al sector. Algunes de les noves entitats cooperatives foren prou importants pel que fa a la producció i al nombre de treballadors. En tot cas, als anys vuitanta a Catalunya, a diferència de València, s'optà per la creació de societats anònimes

laborals en lloc de cooperatives, atès que les normes legals feien que els membres de les SAL tinguessin molta menys responsabilitat patrimonial davant del possible fracàs de l'entitat.

Agrupació Vidriera de Sans, 1988. Font: Arxiu Històric de Sants.
Autor: Joan Campaña

L'estudi del cooperativisme vidrier serveix per mostrar algunes circumstàncies que van més enllà d'aquesta indústria, i serveixen per analitzar el món del cooperativisme de producció en general. Aquest treball ens ha mostrat que estem davant d'una realitat complexa. Sota el mantell del cooperativisme s'amaguen realitats institucionals molt diverses. Malgrat els noms, algunes entitats no eren cooperatives, sinó societats instrumentals creades per fer caure sobre els treballadors el pes de les crisis econòmiques. Una avançada del que ara en diríem subcontractació. L'existència d'un gran nombre de treballadors assalariats, la forma de repartir els retorns cooperatius, o també l'existència o no d'un únic client, ens donaran pistes importants per identificar les entitats autènticament cooperatives.

Atenent el procés de creació de les cooperatives, podem veure com la seva aparició es donà gairebé sempre en contextos de crisi econòmica. Podem rastrejar el paper de les cooperatives en el sentit de ser part de les respostes adaptatives dels treballadors, però també d'alguns empresaris, davant de situacions de crisi i de dificultat. Hem esmentat algun cas, però n'hi ha molts altres, en què els treballadors constituïren la seva entitat en el context d'una vaga.

Aquesta característica, la creació de cooperatives com a resposta a situacions de crisi, condicionà de forma absoluta els resultats i l'èxit d'aquestes. En la major part dels casos coneguts les cooperatives van engegar l'activitat en contextos de grans dificultats econòmiques. Això explica que la majoria

temes-1

de les entitats constituïdes no superessin els primers anys de vida. Per sobreviure, en moltes cooperatives s'optà, sobretot els primers anys, per vendre la producció a preus per sota del mercat. Això generà unes condicions d'auto-explotació dels cooperativistes o, cosa pitjor, es va fer recaure sobre terceres persones aquestes càrregues. Això explica l'existència de falses cooperatives, que en realitat només eren fàbriques dirigides pels treballadors més especialitzats. En aquests casos la resta treballaven com a mers assalariats. En moltes cooperatives es va recórrer al treball infantil, en el que fou un dels episodis menys gloriosos de la història del cooperativisme vidrier. Sovint les dones i els aprenents van quedar exclosos com a cooperativistes de ple dret. En tot cas, aquestes circumstàncies no es donaren en totes les cooperatives i de fet constituïren una elecció estratègica adoptada per algunes d'elles.

De forma més generalitzada, cal destacar l'important suport institucional rebut per les cooperatives mitjançant crèdits i altres ajuts per garantir-ne l'èxit. Això es va produir no només durant la II República, sinó també durant el franquisme. La causa? Les dificultats financeres cròniques de les cooperatives, determinades per les dificultats dels cooperadors per acumular capital suficient. Malgrat la intervenció estatal, la precarietat financera generalitzada dificultà la renovació tecnològica i l'increment de la productivitat, i per

tant condemnà al fracàs a mitjà termini d'aquestes cooperatives. A més, a partir dels anys vuitanta del segle XX, les cooperatives del vidre van haver de fer

front a l'arribada de nous productes importats, elaborats amb uns costos molt més reduïts.

Però no només el factor tecnològic i la competència estrangera van operar en contra de la supervivència del cooperativisme vidrier a Catalunya. De fet, també el factor treball hi va tenir un paper. En alguns casos les dificultats en el relleu generacional van ser molt clares. La primera generació de cooperativistes, molts d'ells gent que havia començat molt jove, ens ha deixat nombrosos testimonis sobre aquest fet. El plantejament de vida cooperativista implicava una gran dedicació en hores i formació tècnica, sacrifici i, sobretot, convenciment. En un mercat laboral en expansió i amb sectors amb gran demanda de mà d'obra jove i sense qualificació, pocs joves estaven disposats a treballar en unes condicions similars a les dels vells cooperativistes, i a assumir riscos semblants. A això cal afegir l'existència d'una certa contradicció entre els valors de l'emancipació social i la realitat molt més prosaica del dia

a dia, on les dures exigències de la producció, del mercat i d'una explotació «racional» de l'empresa allunyaven de l'òrbita del cooperativisme els seus principals actors: els treballadors. ■

Agrupació Vidriera de Sans, 1988. Font: Arxiu Històric de Sants. Autor: Joan Campaña

Bibliografia

M. GARAU, *Entre la utopia y la supervivencia: el desarrollo y la diversidad de las cooperativas de producción y trabajo en la Catalunya urbana e industrial (1864-1936)*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016.

J. IBARZ; M. ITURRALDE, «Gent de Vidre». *El cooperativisme vidrier a Catalunya, 1893-2010*, Mataró: Fundació Unió de Cooperadors de Mataró (en procés d'edició).

J. LLURBA, «La Protectora» *Cooperativa vidriera de Cervelló, segle XIX-XX*. Recuperat de *Cervelló: Marges i vinyes*: <http://margesivinyes.blogspot.com.es/2017/04/la-protectora-cooperativa-vidriera-de.html> [consulta: maig 2017]

Notes

1. *Acción Cooperatista*, 23 març 1934, p. 4.

MIGUEL GARAU ROLANDI. Universitat de Barcelona (UB)

CONSUMIDORS I PRODUCTORS: UN PAS ENDAVANT CAP AL COOPERATIVISME INTEGRAL

Des dels seus orígens, el cooperativisme de consum va ser la vessant més arrelada del cooperativisme a Catalunya, però els cooperativistes no es conformaven a vendre més barat que els comerços privats. Durant el I Congrés Nacional de Cooperatives el 1913 Joan Salas Anton parlava de la necessitat de fomentar el cooperativisme integral: «Cooperación integral, es a lo que deben encaminar sus pasos los actuales cooperatistas. Cooperación integral es la que todo lo abarca: consumo, producción, crédito, casas, seguros, educación, en fin, todo cuanto contribuye a satisfacer las necesidades humanas».¹ En aquest sentit, allà on s'aconseguia establir una cooperativa sorgia immediatament el neguit per esdevenir productora dels seus propis articles de consum. En les localitats agrícoles la relació entre la producció i el consum cooperatiu, a través dels sindicats agrícoles, ha rebut una major atenció historiogràfica.² Tanmateix en entorns urbans com Barcelona trobarem també cooperatives exemplars en la línia d'integrar producció i consum. La Flor de Maig, del Poblenou, seria el màxim exponent d'aquesta pràctica. No tan sols crearia seccions de forn de pa, sastreria o pastisseria, com moltes altres, sinó que també posaria en marxa una granja a Cerdanyola i així tancaria el cercle d'economia cooperativa basat en la producció i distribució dels articles que subministrava als seus socis. Així mateix, des del començament de segle, entre algunes cooperatives amb menor desenvolupament econòmic van néixer les fusions, que mancomunaven esforços per a l'elaboració o distribució d'algun article bàsic. Així es crearien diversos forns col·lectius de pa; una cooperativa de producció de lleixiu; una Fusió de Cooperatives per al Subministrament de Carbó o les fusions de cooperatives per a la matança del porc de Sants i de Sant Martí, que elaboraven embotits per a una desena de cooperatives.

Darrere d'aquesta praxi que buscava l'autonomia dels consumidors conquerint la producció hi havia l'impuls d'una doctrina econòmica coherent i una visió utòpica de l'avenir social que molts cops ha passat inadvertida. Probablement perquè no s'ha aprofundit suficientment en les influències teòriques provinents de l'estranger sobre el moviment cooperatiu de casa nostra.

Fàbrica de pastes per a sopa. Font: Acció Cooperatista

Unión de Cooperativas
para la Fabricación
de Pastas para Sopa

104 COOPERATIVAS ASOCIADAS

Aurora, 11 Ma
BARCELONA

ESTA ES UNA INDUSTRIA DE LOS CONSUMIDORES ASOCIADOS

Las Cooperativas de Cataluña han creado una industria para sus asociados. Esta es la Unión de Cooperativas. Con ella eliminan un beneficio industrial privado que se convierte en economía colectiva. Además obtiene estas ventajas:

**MAXIMA CALIDAD
HIGIENE ABSOLUTA
INTERVENCION
EN LA INDUSTRIA**

Es una obra Cooperatista y Social ::
Es deber de todos los cooperadores ayudarla, consumiendo sus productos

Doctrina cooperativa

Principalment seria el programa econòmic elaborat pel professor Charles Gide des de Nimes (França) la doctrina que més influència tindria sobre els cooperativistes catalans. Segons Gide tots els éssers humans coincideixen en la necessitat de consumir. A partir d'aquesta premissa va desenvolupar un model d'organització social harmònic, basat en les cooperatives de consum com a cèl·lules bàsiques del cos social. La substitució del capitalisme per una utòpica República Cooperativa tindria tres etapes. La primera començaria amb la conquesta del comerç (constituïnt cooperatives de consum i magatzems de compravenda a l'engròs), la segona se centraria en la conquesta de la indústria (creant cooperatives de producció de segon grau on les sòcies fossin les mateixes cooperatives de consum) i en la tercera les cooperatives adquiririen terres per a la conquesta de la producció agrícola i ramadera. D'aquesta forma es proposava un model de cooperativització total de l'economia i la societat (el cooperativisme integral), que prenia com a base l'interès general dels consumidors.³ Aquest horitzó utòpic teoritzat el 1889 seria assumit en gran manera per l'Aliança Cooperativa Internacional (ACI) des de la seva fundació el 1895 i seria

temes-2)

una aspiració compartida pels sectors dirigents del cooperativisme català. Seguint aquest esquema, les cooperatives de producció no havien de constituir-les treballadors independents, perquè quedarien atrapats per la dinàmica competitiva del mercat per sobreviure, sinó que havien de restar en mans de les cooperatives de consum. Això garantiria la capacitat de producció necessària per a oposar-se als trusts industrials. Així mateix, prioritzarien la qualitat dels articles i oferirien productes no adulterats a preus justos, contràriament al que es considerava que feia la indústria capitalista, que posava l'obtenció de beneficis (l'afany de lucre) per damunt de l'interès general dels consumidors. Malgrat les dificultats que implicava aquesta opció, des de la Federació de Cooperatives de Catalunya es faria una aposta clara per superar la fase de la producció cooperativa a petita escala, pensada per a l'autoconsum dels associats, que tenia en la Flor de Maig el seu exponent, i es fomentaria el pas a la creació de grans fàbriques cooperatives de segon grau, formades i finançades per altres cooperatives de consum, quan les possibilitats ho permeteren.

Les fàbriques cooperatives de pasta de sopa, sabó, aigües carbòniques i xocolata

La primera fàbrica cooperativa de producció industrial a gran escala creada pel conjunt del moviment cooperatiu va ser la fàbrica de pasta de sopa nascuda el 1920 arran d'una vaga al sector fideuer. Es va situar al número 11bis del carrer Aurora, a la populosa barriada del Raval de Barcelona. En un principi reunia 40 cooperatives sòcies, però al llarg de la dècada del 1920 n'anà eixamplant el nombre fins a arribar a

Obrers treballant a la Fàbrica de sabó Productes Coop.

Font: Acció Cooperatista

comptabilitzar 96 cooperatives i una producció de més de 200.000 kg de pasta. Durant el règim republicà continuaria la seva ascensió: va acollir 8 cooperatives més, fins a arribar a 104 cooperatives, i va produir més de 300.000 kg de pasta. Aquesta seria l'única cooperativa de segon grau existent fins a la II República.⁴

Amb el règim republicà, l'entrada de nous actors i partits polítics en el poder municipal i autonòmic, amb una major sensibilitat envers el cooperativisme, com ERC i la USC, facilitaria la promoció institucional del cooperativisme. Amb aquest marc favorable, la Federació de Cooperatives va fer un pas endavant cap al cooperativisme integral, engenant de forma més decidida la segona etapa del programa de Gide: la conquesta de la indústria per les cooperatives de consum. Domènec Miracle ho deixava palès només deu dies després de la proclamació de la II República a la premsa cooperativa: calia que les cooperatives anessin cap a l'explotació conjunta d'empreses productores com a arma de defensa per la via legal dels treballadors contra el capital.⁵

Entre 1933 i 1936 arrencarien tres noves fàbriques cooperatives de segon grau, totes finançades no tan sols per les cooperatives que s'hi van associar, sinó també per la Caixa de Crèdit Agrícola i Cooperatiu creada per la Generalitat de Catalunya amb la finalitat de cofinançar les entitats de l'economia social. La primera indústria seria la fàbrica de sabons, comprada per la Federació de Cooperatives a l'inici de 1933. Xavier Escobedo, com a delegat de la Unió Cooperatista Barcelonesa, en seria el director de forma ininterrompuda fins a la Guerra Civil. El seu creixement es va veure afectat per les restriccions en l'adquisició d'oli de coco, matèria primera elemental amb què elaborava els seus productes, i sovint va patir dificultats per servir sabó a totes les cooperatives associades. Tot i així, poc abans de la guerra tenia 67 cooperatives associades i 13 cooperatives consumidores no sòcies. Servia onze tipus diferents de sabó a, aproximadament, una tercera part de les cooperatives de consum existents a Catalunya, cosa que significava un èxit considerable.⁶

Amb els beneficis anuals obtinguts es va decidir invertir en la creació d'una nova fàbrica, dedicada a la producció de gasoses i aigües carbòniques. En aquest cas el principal problema de la fàbrica es devia a la seva ubicació, al soterrani de la Unió Cooperatista Barcelonesa, on les males condicions del local impedièren produir begudes de qualitat i en la quantitat requerida. Finalment, el trasllat a l'antic local de la desapareguda cooperativa El Reloj, amb millors condicions higièniques, va permetre establir la situació de l'empresa. Gràcies a la inversió en maquinària automatiza-

ren la producció i van poder elaborar, amb la qualitat adient, no tan sols gasoses i sifons sinó també nous productes com ara Naranjada Coop, Fruit Coop i Limonada Coop. L'acceptació de la nova oferta per les cooperatives consumidores va ser unànime. En esclatar la Guerra Civil la cooperativa ja doblava la producció inicial i tenia 37 cooperatives associades, tot i que totes les cooperatives podien adquirir els seus productes només pel fet d'adherir-se a la Federació de Cooperatives.⁷

Propaganda de Xocolates Coop. Font: Acció Cooperatista

Per últim es va constituir una cooperativa de segon grau d'elaboració de xocolata. Aquesta cooperativa va néixer el juliol de 1933, primerament com a cooperativa de producció en mans dels treballadors i tenint les cooperatives de consum com a úniques clientes. El 1935 se'n va aprovar la transformació en cooperativa de segon grau, la qual es constituïria de forma definitiva l'abril del 1936, sota la marca Xocolates Coop. Tanmateix, només va tenir 19 cooperatives sòcies i 35 no sòcies però consumidores de la seva xocolata. Cal tenir en compte l'impacte de la guerra, que va sorprendre-la en el moment d'arrencada, ja que la manca de cacau en va afectar la capacitat d'estabilitzar-se durant la contesa.⁸

Notes

1. «El Congreso español cooperatista», *El cooperatista*, núm. 56, 15 octubre 1913.
2. Com a mostra, vegeu *Plecs d'Història Local*, núm. 159, novembre 2015, coordinat pel Dr. A. Gavaldà.
3. CH. GIDE, *La cooperación como programa económico (programa de la escuela de Nimes)*, Vilanova i la Geltrú: ediciones Acció Cooperatista, sense data.
4. He analitzat amb més detall les iniciatives de producció cooperativa en M. GARAU ROLANDI, *Entre la utopía y la supervivencia. El desarrollo y la diversidad de las cooperativas de producción y trabajo en la Catalunya urbana e industrial (1864-1936)*, Universitat de Barcelona, tesi doctoral inèdita, 2016.

Aquestes tres fàbriques, juntament amb dues cooperatives preexistents (la Fàbrica de Pastes per a Sopa i la Fusió de Cooperatives per al Proveïment de Carbó), així com una incipient cooperativa paperera creada el 1937 per a l'envasament dels gèneres expedits per les cooperatives (que va tenir una vida curta), van unir-se durant la Guerra Civil sota la denominació de Productes Coop, segell de garantia de la indústria cooperativa en mans de les cooperatives de consum. Les dificultats econòmiques pròpies de la postguerra, la manca de matèries primeres, el mercat negre i la inflació, així com la manca de suport institucional durant el franquisme, van anar afeblint aquesta experiència única i de primer ordre, fins que el 1952 va tancar les portes definitivament. Així doncs, el pas cap al cooperativisme integral tindria el punt àlgid durant la II República i la Guerra Civil. La creació de Productes Coop demostraria la intenció dels cooperativistes catalans d'aprofundir en la intercooperació com a model d'autosuficiència econòmica de les classes populars. Seguint el camí marcat per la potent indústria cooperativa estrangera, aspirava a generar una economia alternativa al model imperant, sota principis més democràtics i sostenibles, segons l'interès general dels consumidors. ■

5. «Colectividad», *Acció Cooperatista*, núm. 416, 24 d'abril de 1931, p. 2.
6. *Fàbrica de sabó Productes Coop. Memòria corresponent a l'exercici de l'any 1935*, Barcelona: Editorial Cooperativa Popular [1936].
7. «Fàbrica d'aigües carbòniques Productes Coop», *Acció Cooperatista*, núm. 692, 7 d'agost de 1936, p. 3.
8. UNCCUE (1942-2002). *60 años de historia*, Madrid: UNCCUE, 2002, p. 45.

temes-3)

SANTIAGO GOROSTIZA I EMMA ALARI. Memòria Obrera de la Barceloneta

SOLIDARITATS I CONFLICTIVITATS EN LA HISTÒRIA COOPERATIVA DE LA BARCELONETA

Estirant el fil de la història cooperativa dels barris de Barcelona emergeix una àmplia història social obrera, entrellaçada amb la de la ciutat. Inscrites al cor de cada barri, des de la segona meitat del segle XIX les cooperatives de consum –juntament amb els ateneus, les societats de resistència i socors mutu i altres associacions populars– teixiren de forma lenta i curosa una xarxa de solidaritats quotidianes entre

Acte d'inauguració de la cooperativa La Salvació Fraternal, 1913. Es fusionà amb La Fraternitat l'any 1916. Font: Merletti (APB-AMDCV).

veïns i veïnes i esdevingueren espais de comunalització de la vida, de manera que moltes carències passaren a ser assumides i resoltes col·lectivament. Alhora, federades arreu del territori, foren partícips d'un moviment internacional que aspirà a la desaparició del capitalisme a través de la cooperativització progressiva dels mitjans i les relacions de producció i aprovisionament. Resseguir la trajectòria que va des de la fundació de les primeres cooperatives de consum a Catalunya fins al seu declivi en la immediata postguerra civil implica necessàriament fer una crònica dels esforços de les classes populars per a l'autogestió col·lectiva de les necessitats comunes i per fer més habitable la ciutat, des de *la forja solidària del barri*. I també, com no podria ser d'altra manera, dels conflictes i contradiccions que travessaren aquelles lluites.

El cas de la Barceloneta, barri portuari de la ciutat, n'és un bon exemple. Excavar en la seva història cooperativa fa brollar les lluites dels estibadors portuaris, que durant l'agitada dècada de 1930 assajaren l'organització de cooperatives de treball per fer-se càrrec del treball als molls prescindint dels intermediaris. I també porta a topar-se de ple amb cooperatives vinculades a l'activitat pesquera, com ara el Centre Cooperatiu de Pescadors (1901-1979) o la Cooperativa de Consums La Joventut Pescadora (1911-1931). El monumental passat industrial del barri irromp amb força, amb els centenars de treballadors de La Maquinista i la Catalana de Gas, entre altres tallers dedicats a la metal·lúrgia i a la construcció de vaixells. Moltes famílies obreres foren també assídues de la cooperativa insígnia del barri, La Fraternitat, fundada el 1879, així com de la Cooperativa Obrera i Popular El Segle XX, nascuda l'any 1901. Cap a l'any 1920, unes 900 famílies del barri participaven en les cooperatives, i arribaren a ser més de 1.800 durant els primers mesos de la Guerra Civil. Almenys onze cooperatives diferents existiren a la Barceloneta entre el 1879 i el 1939.

L'activitat de les cooperatives de la Barceloneta, però, fou molt desigual, i la participació d'algunes d'elles en el moviment cooperativista fou limitada. De fet, les crides a millorar la coordinació entre les cooperatives d'arreu de la ciutat, organitzant les compres en comú i promovent la fusió de cooperatives en lloc de la multiplicació, van ser una constant al llarg del primer terç del segle XX. De vegades, les crítiques

166

a certes entitats podien ser ben incisives. A principis de la dècada de 1920, en un moment d'efervescència de la lluita obrera, Celestí Ventura, soci de La Fraternitat, criticava mordaçment aquelles cooperatives que eren només «cantines abastecedoras de comestibles» establertes dins de companyies industrials, apuntant probablement a altres entitats del barri com ara La Victòria (formada per treballadors de la fàbrica de gas) o La Modèstia (establerta pels empleats de la Junta d'Obres del Port).

Els exemples de la imbricació de les cooperatives de consum en les lluites populars del barri són ben diversos. Els tres episodis que segueixen són només una mostra petita, però il·lustrativa, de l'activitat de les societats cooperatives a la Barceloneta, que no estigué exempta de conflictes.

«Lluitar a plaer»: les cooperatives com a rereguarda del moviment obrer

Al llarg de la seva història, i particularment en els moments més agitats de protesta social o de persecució política, les cooperatives esdevingueren *de facto* un espai de rereguarda de les lluites obreres, on els fons col·lectius podien ser útils per enfortir la posició dels treballadors en vaga o en atur forçós. Aquesta relació de suport es féu especialment palesa durant la segona meitat de la dècada de 1910, amb nombrosos conflictes obrers que culminaren en la sonada victòria de la vaga de La Canadenca (1919). Després d'aquella vaga general de quaranta-quatre dies, el recurs patronal al locaut esdevingué cada cop més habitual. En aquell context convuls, les cooperatives de consum, com tantes altres vegades, van fer un pas endavant obrint crèdit als socis que no podien pagar i a altres obrers en atur forçós. A la Barceloneta, tal com recordava anys després una publicació de La Fraternitat, la cooperativa «no abandonó a ningun de sus socios, pudiendo desahogadamente éstos, a placer, luchar por las reivindicaciones sociales».

Anys abans, ja hi ha mostres de bona sintonia entre cooperatives i societats d'ofici del barri. Bon exemple d'aquesta relació fou l'acolliment temporal de La Fraternitat al local de la Societat d'Obrers Fogoners i Mariners de Barcelona La Naval, pertanyent a la CNT. Durant les vagues de 1916, aquesta societat obrera s'havia proveït d'aliments a La Fraternitat, que li obrí crèdit. L'any següent, quan el començament de les obres de la nova seu de la cooperativa obligà a cercar un espai on traslladar-se temporalment, les reunions dels socis, la distribució de productes i el seguit d'activitats quotidianes de les famílies que formaven La Fraternitat es van allotjar a La Naval. Les actes de la cooperativa, conservades a l'Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella, recu-

llen l'agraïment mostrat a La Naval per l'acollida i la generositat, que «no olvidarán jamás».

La tardor de 1918 La Fraternitat inaugurà el seu nou edifici al carrer de Sant Carles, en un acte que aplegà representants

Menjador col·lectiu per als vaguesistes a la Societat La Naval, 1916.

Font: F. Balell, Il·lustració Catalana, 2 de juliol de 1916 (AHCB).

Acció Cooperatista

de gairebé totes les cooperatives del barri: El Segle XX, La Modèstia, el Centre Cooperatiu de Pescadors, La Victòria i el Casino Republicà, entre altres associacions i personalitats afins al moviment cooperativista.

Contradiccions i conflictes: el cas del forn de la cooperativa La Fraternitat

El reconeixement del paper de les cooperatives de consum per part del sindicalisme més bel·licós, però, no sempre fou tan patent. De vegades, les cooperatives també van ser criticades com a «adormideres del conflicte» o frens a l'autèntica transformació social. I en alguns exemples extrems, quan es van veure implicades en conflictes laborals, fins i tot foren combatudes públicament pels sindicats.

Un dels exemples més sonats d'aquests conflictes es donà a la Barceloneta. El setembre de 1931 la cooperativa del Mont de Pietat i La Fraternitat acordaren tirar endavant un forn de pa col·lectiu, que es construí a La Fraternitat i que l'any següent ja produïa pa per a totes dues cooperatives. Els problemes, però, començaren poc després. L'estiu de 1932, l'assemblea de La Fraternitat es féu ressò d'una campanya de denúncia a la premsa anarcosindicalista per l'acomiadament dels treballadors del forn cooperatiu, suposadament per una mala qualitat del pa. *Solidaridad Obrera* defensà els obrers despatxats, assenyala que els motius de l'acomiadament eren simplement econòmics i acusà les dues cooperatives de

1
2
5
8
11
13
14
16

temes-3) (pat

trair els seus propis principis i de ser «més burgeses que els patrons», tot i dir-se obreres.

Les referències de premsa i les actes de La Fraternitat indiquen que el conflicte es perllongà durant mesos. A l'octubre, *Solidaridad Obrera* cridà els «obriers conscients» a no comprar pa ni pastes de sopa a la cooperativa del Mont de Pietat ni a La Fraternitat, i denuncià que els que hi treballaven eren esquirols. Poc després, el president de La Fraternitat dimití. El novembre de 1932 la cooperativa del Mont de Pietat donà la raó als treballadors del forn i es deslligà del projecte. La Fraternitat optà per continuar en solitari, sense readmetre els obrers, malgrat el to amenaçador dels articles de *Solidaridad Obrera*. El dia 1 de gener de 1933, poc abans de la insurrecció anarquista arreu de l'Estat, una bomba esclatà a la porta del forn cooperatiu. Causà desperfectes, però no danys personals.

Les cooperatives i les revoltes de l'estiu de 1931 a la Barceloneta

El juliol de 1931 la vaga de lloguers estava en plena ebullició a la Barceloneta. Després d'un míting massiu celebrat al Casino Republicà del barri, la vaga s'havia estès com la pólvora. Mentrestant, al port, les protestes dels estibadors havien revifat i s'assajaven els primers projectes de descàrrega sense intermediaris de les mercaderies dels vaixells. En aquest context, una petita espurna va fer esclatar un avalot a la Barceloneta.

Des de feia dècades, els tramvies que comunicaven el centre de Barcelona amb els Banys Orientals travessaven en el darrer tram el barri de la Barceloneta. Al seu pas pel carrer Alfredo Calderón (actual Almirall Cervera), provocaven regularment atropellaments i es guanyaren l'epítet de «guillotines ambulants». L'any 1924, la víctima havia estat la mare d'un dels dirigents de La Fraternitat, atropellada en sortir de comprar a la cooperativa. Les peticions escrites dirigides a l'ajuntament no havien donat cap resultat.

La tarda del diumenge 19 de juliol de 1931, dos joves —un obrer i un mariner— van ser atropellats després de baixar d'un tramvia per un altre que passava en direcció oposada.

Els veïns ajudaren a treure'ls ràpidament d'entre els dos vehicles i els traslladaren al dispensari. Immediatament, la ràbia acumulada esclatà. La creixent massa de gent que s'aplegava al carrer bolcà un primer tramvia. Aviat, dos més foren destrossats. Segons les cròniques de premsa, ni tan sols la intervenció de la guàrdia d'assalt fou suficient per controlar l'avalot en primera instància.

La mateixa tarda es convocà una assemblea en què participaren totes les cooperatives del barri i un total de vint-i-sis entitats. Les organitzacions signaren una petició dirigida a l'ajuntament perquè anul·lés el ramal del tramvia i quedaren per dur-la l'endemà al consistori. L'endemà al matí, però, la notícia de la mort d'un dels ferits esperonà de nou els ànims. Dones, homes i nens ocuparen de nou el carrer, aixecaren els rails de les vies i van fer una barricada amb les llambordes per assegurar-se que el servei de tramvies no es restabliria.

A la tarda s'organitzà una manifestació des del barri fins a la plaça de la República, on els comissionats lliuraren la petició de l'assemblea al tinent d'alcalde. Finalment, les línies que utilitzaven el ramal van ser anul·lades i cap més tramvia no tornà a circular per aquell carrer. Pocs anys després, el vial seria trinxat i esborrat del mapa pels bombardeigs feixistes i la posterior reforma de l'ajuntament franquista.

La memòria cooperativa de la Barceloneta

En els últims anys, un edifici de la Barceloneta ha esdevingut símbol de la lluita per la recuperació de la memòria cooperativa del barri. Tancat i barrat des de fa anys, l'edifici de l'antiga cooperativa obrera El Segle XX, a la cantonada del carrer Atlàntida amb Ginebra, és un espai en disputa, després de la dissolució irregular de la cooperativa i la seva apropiació privada. La recerca de la memòria cooperativa del barri nasqué com una tasca més de la campanya veïnal per recuperar per al barri l'edifici de la cooperativa, i és aquest esforç col·lectiu el que ha fet possible la publicació del llibre *La forja solidària d'un barri portuari* (La Ciutat Invisible, 2016). ■

Bibliografia

- E. ALARI; S. GOROSTIZA; M. DALMAU (ed.), *La forja solidària d'un barri portuari*, Barcelona: La Ciutat Invisible, 2016.
C. EALHAM, *Class, Culture and Conflict in Barcelona 1898-1937*, Londres i Nova York: Routledge, 2005.

J. IBARZ, *Treballar a ciutat. Sindicalisme i relacions laborals dels estibadors del port de Barcelona durant la II República (1931-1936)*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2000.

M. TATJER, *La Barceloneta: del segle XVIII al Plan de la Ribera*, Barcelona: Los Libros de la Frontera, 1985 [1973].

rimoni

MARC DALMAU I TORVÀ. Cooperativa La Ciutat Invisible

CARN I PEDRA: EL PATRIMONI COOPERATIU

El desembre passat la UNESCO reconeixia el cooperativisme com a patrimoni immaterial de la humanitat. Sens dubte, la distinció és una bona notícia per a tots aquells que pretenem contribuir a generalitzar la pràctica cooperativa a la societat i una expressió del fet que, lluny de desaparèixer, segueix vigent en ple segle XXI. Ara bé, tot i que es tracta d'un reconeixement nominal important, és un punt de partida necessari però no suficient per a la salvaguarda i l'extensió del cooperativisme. Les qüestions del patrimoni sempre han estat controvertides. Com la memòria, el patrimoni s'ocupa del passat, però es construeix en el present. De fet, és un intent de donar continuïtat al pretèrit, amb la generació de processos de reconeixement que dotin les comunitats d'un sentiment d'identificació i continuïtat respecte a les generacions precedents. Però la consideració patrimonial no és mai neutral, sinó que està imbuïda de relacions conflictives de poder (de classe, culturals, d'ètnia o de gènere), decisives per poder escatir què és patrimonialitzable o què no. El patrimoni, per tant, és un camp de batalla cultural entre grups socials diferents per la reproducció dels valors socials que tal pràctica vol conservar o encarnar. La contesa, doncs, és tractar de recuperar certes pràctiques emancipadores per incardinar-les dins l'experiència actual.

Aquest article mostra un moviment tàctic actual de recuperació del llegat del cooperativisme obrer del primer terç del segle XX a Barcelona. Un exemple de com la recerca històrica, en combinació amb l'autoorganització del teixit associatiu, pot suposar l'obertura estratègica de tot un camp de possibilitats de cara la recuperació del patrimoni cooperatiu.

La lluita per la reapropiació del patrimoni cooperatiu

Com diu Sennett, les ciutats són fetes bàsicament de carn i pedra. La carn és finita, té data de caducitat; però no la pedra, que perdura malgrat els canvis d'ús. Tot i això, la pedra necessita la carn (les persones) per construir-se, usar-se i (re)produir-se. La carn identifica i pot recordar, té memòria,

i per tant perviu, s'encarna, està viva en altres carns (els descendents). Ara bé, quan es trenca la transmissió intergeneracional, el record es difumina, la memòria es vincla, i finalment, o s'esborra definitivament o es converteix en història. Què en queda, de la florecent Barcelona cooperativa de 1930 que agrupà deu mil famílies en una cinquantena d'entitats amb una seixantena d'edificis cooperatius? A simple vista, aparentment poc o res. Però analitzem-ho detalladament, perquè la història pot treballar sobre el present per produir un futur anterior, en què la memòria reviscoli i generi noves experiències de transformació amb vinculacions amb un temps pretèrit que creïem mort.

La Flor de Maig (1915). Font: Arxiu Històric del Poblenou

A partir de 2008, des de La Ciutat Invisible endegàrem una primera exploració sobre el cooperativisme obrer al barri de Sants de Barcelona. Una de les coses que aviat vam descobrir és que sota l'aparença de vells edificis abandonats —que havíem vist tota la vida al barri— s'amagaven el que havien estat esplendorosos edificis cooperatius. Ja d'antuvi sabíem que les cooperatives consolidaven la seva trajectòria amb la construcció d'un edifici, que solia ser fruit de l'estalvi mancomunat i les dures jornades d'autoconstrucció dominical. També sabíem que l'edifici del carrer Premià, 15 (seu de les federacions de cooperatives de treball i consum) havia estat una vella cooperativa, L'Empar de l'Obrer, i que, per tant, representava un digne episodi de recuperació patrimonial. En aquell context, mitjançant la recerca, localitzàrem més

patrimoni) (re

d'una vintena d'edificis històrics cooperatius; la mera identificació d'aquells vestigis de pedra generà un procés de recuperació que culminà en alguns casos en la «reconquesta» dels mateixos. De la recerca –recuperació intangible de memòria– es passà així a la rehabilitació material –presa de possessió tangible– de les infraestructures cooperatives. De la privatització a la comunalització. Pura recerca aplicada.

Un dels casos més paradigmàtics fou el de l'edifici de la cooperativa La Lleialtat Santsenca, al número 31 del carrer Olzinelles. Fins aleshores, el saber popular hi rememorava una fàbrica de torrons i una sala de festes. La recerca (re)descobrí que l'edifici havia estat un dels més imponents del cooperativisme català. La reivindicació històrica i la necessitat contemporània d'espais per a entitats aviat es conjugaren amb la creació de la Plataforma La Lleialtat Santsenca. Una plataforma que pressionà l'ajuntament per recuperar l'edifici (en aquell moment abandonat) i que inicià un procés participatiu per decidir els futurs usos de l'equipament. L'engranatge funcionà a la perfecció i el desembre de 2010 l'ajuntament es comprometé a adquirir i rehabilitar l'edifici. Sense moure'ns de Sants, un altre exemple d'edifici en procés de recuperació és el de la cooperativa Model del Segle XX, al carrer Violant d'Hongria, 151. En aquest cas, la finca (una discoteca) ha estat expropiada fa pocs anys, afectada pel Pla General Metropolità. Tot i que el seu futur encara està en litigi, de moment

l'ajuntament ha cedit temporalment l'immoble al Casal de Joves i a la Federació de Carrers de la Festa Major del barri, mentre s'espera una desafectació urbanística que permetria salvar-lo de forma definitiva.

Un cop acabada la recerca a Sants, vam prosseguir amb la labor de recuperar la memòria cooperativa de la ciutat, en aquest cas al Poblenou, on també identificàrem una nodrida xarxa d'entitats i edificis cooperatius. El maig de 2012, de forma paral·lela, l'edifici central de l'emblemàtica cooperativa La Flor de Maig quedà buit, després que el consistori n'expulsés l'històric Ateneu Popular Flor de

Maig. A partir d'aquell moment, una intensa campanya en reclamà l'ús i el teixit associatiu ocupà l'edifici durant l'octubre d'aquell mateix any. Després d'una defensa aferriada, el març de 2014 l'ajuntament acabà per cedir l'edifici al veïnat. Un darrer exemple paradigmàtic de recuperació del patrimoni cooperatiu s'ha portat a terme a la Barceloneta, amb el cas de la reivindicació de l'edifici de la cooperativa El Segle XX, al número 1-3 del carrer Atlàntida. Un altre cas obert que, malgrat el compromís d'expropiació per part de l'ajuntament, segueix pendent de resolució.

Tots aquests exemples ens parlen de la recuperació de la carn i la pedra o de la victòria de la memòria sobre l'oblit.

Però, en qualsevol cas, més enllà de la recuperació d'edificis, el repte més difícil segueix sent la recuperació contemporània del patrimoni immaterial del moviment cooperatiu. Les cooperatives obreres de consum foren institucions del comú que catalitzaren la resolució material col·lectiva de necessitats (econòmiques, polítiques, socials i culturals) d'una bona part de la població treballadora de la ciutat, a partir de l'autogestió solidària i la cooperació social. Foren institucions eminentment comunitàries que serviren per obrir espais de trobada amb una sociabilitat diferencial i també per construir identitats localitzades en territoris concrets, els barris. Les cooperatives, conjuntament amb tota la miriada d'institucions proletàries (sindicats, ateneus, mutualitats, escoles i grups –teatral, excursionistes, naturistes, esperantistes, corals), formaren

una important cultura obrera, que vertebrà, materialment i simbòlicament, la Barcelona dels barris populars, la ciutat proletària. Com salvaguardar els aprenentatges d'aquest patrimoni intangible? Com actualitzar aquelles pràctiques autogestionàries per crear una hegemonia social quotidiana als barris? A tall de conclusió sempre oberta, de moment podem asseverar que el millor reconeixement possible al cooperativisme, més enllà de la seva consideració com a patrimoni, és la implementació pràctica efectiva, fent que les cooperatives esdevinguin experiències socialment significatives en l'actualitat.

La Lleialtat Santsenca el dia de la inauguració (20 de maig de 1928). Font: Ateneu Enciclopèdic Popular

ssenyeyes

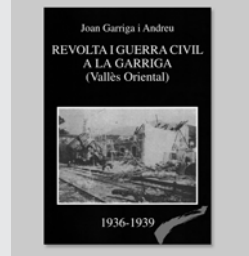

Montserrat COMAS GÜELL
Verticals parterres
 La planificació
 bibliotecària a Catalunya.
 El Penedès com a
 exemple
 Vilafranca del Penedès: Institut
 d'Estudis Penedesencs, 2017.
 290 p., €.

Els «verticals parterres» són les biblioteques, la historicitat de les quals l'autora coneix amb detall. Aquesta nova recerca analitza la dinàmica d'aquests «focus de formació» i de «construcció nacional» com a referència de «planificació cultural» en l'àmbit de la vegueria del Penedès. Precedeix l'estudi una completa panoràmica sobre la institucionalització de les biblioteques com a centres (descentralitzats) a través del debat entre Eugeni d'Ors i el republicà Lluís Zulueta. Ara bé, el moll de l'os de la recerca és l'exposició sistemàtica de les vuitanta-una biblioteques i entitats associatives amb dedicació d'espai a la lectura que, per extensió, esdevenen centres pedagògics. Se'n dedueix el fet que, entre el final del vuit-cents i la primera meitat dels anys trenta del segle XX, s'articula una xarxa cultural de proximitat que col·labora (indirectament) al bastiment d'una futura ciutadania republicana. Aquest fet es pot concretar amb el seguiment dels llibres que rebien els centres culturals penedesencs, la qual cosa equival a conèixer les orientacions de cada institució cultural que, explícitament o implícitament, tenia com a funció esdevenir lloc de memòria a través del capital cultural bibliogràfic. L'annex és especialment esclaridor del nexa –sense solució de continuïtat– entre biblioteques i teixit associatiu, alhora que identifica interessos lectors fins al primer terç del segle passat. L'apartat final, de reproducció d'articles i documents sobre la «qüestió bibliotecària», exposa l'estat del desenvolupament de la implantació de les biblioteques i la política de remesa de lots de llibres que s'hi feia, de la qual destaca l'informe reproduït de Jordi Rubió i Balaguer (juliol de 1935).

La recerca esdevé un model de reflexió i de pragmàtica investigadora sobre el tema exposat, atès que s'hi analitzen factors explicatius i constituents d'institucions culturals comarcals que, com les biblioteques, tingueren un abans i un després arran de la política cultural de la Mancomunitat.

XAVIER FERRÉ TRILL. URV-ISOCAC

Joan GARRIGA I ANDREU
Revolta i Guerra Civil a la Garriga (Vallès Oriental), 1936-1939
 Argentona: L'Aixernador, 2017.
 261 i VIII p., 18 €.

Tenim actualitzat el llibre de Joan Garriga i Andreu sobre la Guerra Civil a la Garriga, publicat originalment l'any 1986 i que ha facilitat la creació d'espais de memòria al refugi antiaeri de l'estació o a la fossa comuna del cementiri. En l'aspecte metodològic, destaca l'ús de les fonts orals, mostrant a les persones entrevistades dades de l'Arxiu Municipal que les implicaven.

Joan Garriga explica que els assassinats pels comitès antifeixistes el 1936 eren persones vinculades a l'Ajuntament, a la parròquia, al fejocisme o que van plantar cara al comitè local. Avui, tenim més informació sobre la violència tant dels partidaris del cop d'estat com dels comitès antifeixistes.

Els enfrontaments dins de les esquerres i les revoltes de la pagesia rabassaire van provocar morts els primers mesos de 1937. Fets com els de la Fatarella s'interpreta que són precedents dels Fets de Maig a Barcelona. Les col·lectivitzacions i la imposició de mesures econòmiques forçades van ser els detonants de la confrontació. Sovint, l'exemple de la Garriga es passa per alt perquè la revolta de dos-cents pagesos contra el comitè local no va provocar víctimes gràcies a la intervenció de persones ben identificades. La mediació i la intervenció de la Generalitat durant els enfrontaments de l'any 1937 mereixerien un espai en els llibres de divulgació.

Finalment, la nit del 28 i el matí del 29 de gener de 1939 l'exèrcit franquista va ordenar a l'aviació italiana bombardejar la Garriga pel temor que desvetllava l'acumulació que hi havia de persones i soldats. Avui, unes rajoles encastades a les voreres senyalen on va caure cada bomba i permeten resseguir la ratlla criminal que travessa el poble en diagonal.

La lectura de llibres com el de Joan Garriga i el respecte cívic pels llocs de memòria són la manera més lúcida de promoure la cultura de pau.

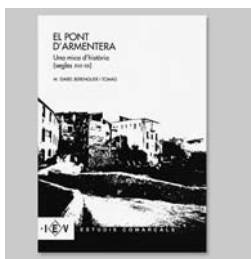
JORDI LLIMARGAS MARSAL. Historiador i ensenyant

DE tria (novetats)

DD.AA.
Dones amb història al Maresme
X Trobada d'entitats de recerca local i comarcal del Maresme
 Col·lectiu pel Museu Arxiu d'Arenys de Munt, 2017. 111 p.

Publicació que recull les dotze aportacions presentades a la X Trobada d'entitats de recerca local i comarcal del Maresme de l'any 2016, dedicada a remarcar el paper de les dones en la història. Alguns dels articles presentats són de caire biogràfic, com «Maria Francisca Sala una pubilla arenyena (1707-1789)» o l'estudi sobre les pintores vilassarenques Maria Ferrés i Carme Rovira, o el de l'emprendedora del segle XX Maria Mataró Roma, de Sant Cebrià de Vallalta. D'altres tracten temes concrets com «La primera vegada que van votar les dones a Canet», els valors femenins medievals a partir de les advocacions religioses, o el paper de la dona dins de l'estructura familiar a l'època moderna.

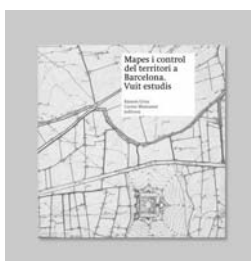
M. Isabel BERENGUER I TOMÀS
El Pont d'Armentera
Una mica d'història (segles XVII-XX)
 Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2017. 567 p., 19,50 €.

Extensa publicació bona part de la qual es dedica a contemplar les repercussions al Pont d'Armentera de la cronologia política de l'Estat espanyol, sobretot durant els segles XIX i XX, des de la Guerra del Francès a la repressió franquista, que tracta amb profusió de dades personals de les víctimes (d'afusellaments i presó). Abasta també altres temes més característics de la població, entre ells el passat industrial, que esdevé una excepció entre els pobles de bona part de la comarca de l'Alt Camp. A més es tracten les característiques religioses, les festes, les epidèmies, la complexitat associativa (mutualista, cooperativa, política, social i obrera) i infraestructures com la construcció de la carretera de Tarragona al Pont o la caserna de la guàrdia civil present a la població des de l'últim terç del segle XIX fins a l'any 2008.

Luis Miguel ROSADO CALATAYUD
Consum familiar en la societat preindustrial valenciana
 València: Institut Alfons el Magnànim, 2017. 340 p., 17 €.

Aquest llibre estudia, en la primera part, l'evolució demogràfica, el creixement econòmic, l'expansió agrària, el comerç interior i l'evolució de la indústria a València al llarg del segle XVIII. Es fixa també en l'evolució demogràfica i la configuració social, la composició socioprofessional, l'activitat econòmica, la renda i les condicions de vida a Sueca i Xàtiva, com a representants d'una comunitat rural i una d'urbana. La segona part analitza l'evolució de les pautes de consum familiar, les analogies i diferències d'articles tèxtils i els diferents nivells de consum, com també la seva evolució, la introducció d'innovacions, els pioners, la moda, el lloc de residència i la seva relació amb el consum familiar.

Ramon GRAU; Carme MONTANER (eds.)
Mapes i control del territori a Barcelona
Vuit estudis
 Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya i Ajuntament de Barcelona, 2016. 216 p., 33,65 €

Actes de les Terceres Jornades d'Història de la Cartografia de Barcelona, on es recullen vuit articles sobre la representació de Barcelona a la cartografia, centrats en: els segles X-XVII (R. J. Pujades), el Lever nivelé de la place de Barcelona de 1823-1827 (F. Nadal i C. Montaner), planimetria i altimetria als mapes d'Ildefons Cerdà (R. Grau), projectes de fortificació de Barcelona els anys 1854-1869 (L. Urteaga i J. I. Muro), les campanyes de delimitació i representació del terme municipal el 1880 i el 1917 (J. Capdevila), cartografia municipal i planejament urbanístic a Sarrià els anys 1850-1921 (J. Burgueño), cartografia monumental i turística entre el 1914 i el 2015 (T. Navas) i la informació gràfica sobre l'espai urbà en els protocols notariais entre 1735 i 1860 (X. Cazeneuve).

Armand DE FLUVIÀ I ESCORSA
Nobiliari General Català. Volum I
 Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica, 2017. 160 p., 180 €.

Primer volum del nobiliari general on s'exposa de manera molt gràfica, amb quadres o taules descendentals, la genealogia de les famílies que van governar els primitius comtats i vescomtats catalans des de l'època carolíngia. Abasta els comtats de Barcelona, Besalú, Cerdanya, Empúries, Osona, Pallars Sobirà i Jussà, Ribagorça, Rosselló, Tarragona i Urgell, amb les famílies que se'n deriven: Castellvell, Castellet, Ayerbe, Híxar, Castre, etcètera. També els vescomtats d'Àger, Barcelona, Bas, Berguedà, Cabrera, Cardona, Castellbò, Castellnou, Cerdanya, Conflent, Fenollè, Rocabertí, Tatzó i Vilamur, així com de les famílies que n'han sorgit, com els Besora, Ribes, Santmartí, Vallferrera i d'altres. A més de la dinastia de Barcelona, inclou les dinasties que van regir Catalunya fins a la seva annexió a la Corona de Castella: els Trastàmara i els Àustria.

DD.AA.
La Portadora,
núm. 1

Falset: Centre d'Estudis del Priorat, 2016. 197 p., 15 €.

Revista on es presenten diferents estudis sobre el Priorat: els Jocs Florals del Falset de 1902 (J. Artigues), la violència antireligiosa l'estiu de 1936 (P. Audí), la riquesa a la baronia de Cabacés el 1715 (J. Cáceres), el poder esotèric de les campanes a la Vilella Alta (E. Gutiérrez i M. Vinyes), la construcció de les escoles de Falset els anys 1909-1916 (M. Pelejà i J. Teixidó) i els resultats de l'excavació del portal de la Font Vella de Falset (M. D. Yunguanzo, B. Menéndex i M. R. Fabregat), per acabar amb notes i ressenyes sobre viatges literaris pel Priorat (E. Perea i J. M. Pujals).

X. CALDERÉ; J. CAMPS;
M. RENOM (eds.)
La Setmana
Tràgica i el seu
context en el Baix
Llobregat, 1890-1923

Sant Feliu de Llobregat: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 2016. 392 p., 18 €.

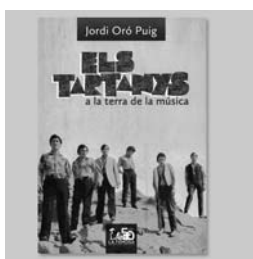
Aplec de treballs on s'analitza les diferents transformacions i conflictes entre el final del segle XIX i el 1923 al Baix Llobregat, com també l'impacte polític de la Setmana Tràgica a la comarca (E. Masjuan i M. Renom). Dividit en quatre parts on es presenten diferents estudis: localitats amb producció industrial com ara Sant Feliu de Llobregat (A. G. Larios), Cervelló i Cornellà (J. Ibarz) i Molins de Rei (J. Belmonte); localitats amb agricultura i nova indústria, amb especial atenció a la Colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló (J. Padró), Sant Just Desvern (J. Amigó i R. Masdeu) i Esplugues (R. Vilardell); localitats d'economia eminentment agrària com Sant Andreu de la Barca (J. Camps), Gavà (J. Campmany), Viladecans (X. Calderé) i el Prat de Llobregat (M. Gómez), i una quarta part amb estudis sobre els mestres formats a l'Escola Moderna i arribats a Sant Feliu (M. L. Retuerta), el paper de diferents diputats republicans (M. Renom) i la Setmana Tràgica al Baix Llobregat segons els informes ministerials (J. M. Pons i M. A. López-Morell).

Joan MARTÍ
CASTELLÓ
Socialistes d'un
país imaginat
Una història del Partit
Socialista del País
Valencià (1974-1978)

València: Institut Alfons el Magnànim, 2017. 264 p., 17 €.

Aquest llibre analitza l'evolució del PSPV i els canvis al País Valencià a partir del desenvolupament, l'oposició a la dictadura franquista i els primers moviments del valencianisme dels anys 1960, amb la seva renovació i l'intent d'articulació al voltant del Partit Socialista Valencià, precedent del PSPV. També estudia el model català, la convergència socialista a la catalana, les diferents etapes i la crisi interna del PSPV, les aliances i plataformes que van anar sorgint (el Bloc Autònom Valencià d'Esquerres, la coordinació dels partits valencians autònoms, la Coordinadora Socialista dels Països Catalans i la Federació de Partits Socialistes), la reforma de Suárez, la irrupció del PSOE i la confrontació amb el PSPV (que en provoca el trencament i la fusió amb el PSOE), les eleccions de 1977 i, finalment, la constitució del Consell del País Valencià. El llibre acaba amb una valoració del valencianisme a la Transició.

Jordi ORÓ PUIG
Els Tartanys a
la terra de
la música

Artesa de Lleida: Associació Cultural la Femosà, 2017. 205 p., 15 €.

Memòries de Jordi Oró d'Artesa de Lleida, un dels representants més significatius de la Nova Cançó del Ponent català. Hi explica els seus orígens familiars, els anys de poca formació musical durant la dictadura en el context rural d'Artesa de Lleida, l'evolució musical, de festes, balls i envelats del poble, els inicis musicals dels Tartanys, de 1969 a 1972, els concerts com a cantautor i el retrobament dels músics de 1994 a 1996.

Ignasi M. MUNTANER
El terme de
Sitges i la seva
rodalia
Els noms de lloc.
Volums I i II

Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2017. 467 p. (Vol. I) i 898 p. (Vol. II), 45 € (2 volums).

Estudi que compta amb pròleg de Josep Moran i Ocerinjuregui, sobre una recerca començada fa quaranta anys i que amb aquesta edició ha augmentat considerablement. En el primer volum s'analitzen les publicacions i recerques de l'autor, els estudis de toponímia de Sitges, les fonts consultades i la manera de consultar els topònims, per tot seguit iniciar el diccionari de topònims de Sitges, fins a la lletra P, amb la corresponent ubicació i l'evolució històrica documentada. El segon volum continua la llista de topònims del terme de Sitges, de la Q a la Z, i abasta també diferents topònims dels termes de Ribes, Olivella, Begues, Gavà i Castelldefels. Completen l'obra amplis apèndixs sobre classificació temàtica de topònims, significats i etimologies, notes i abreviatures, arxius, plànols, documents i l'extensa bibliografia consultada.

noticiari

166

1 Agenda

■ Jornada científica: «L'obra pública i els seus professionals (s. XVIII-XX). Biografies, projectes, impacte modernitzador»

TOSSA DE MAR, 7, 8 I 9 DE JULIOL. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS TOSSENCS I AJUNTAMENT DE TOSSA DE MAR.

■ XXVI Seminari de Romànic: «Besalú i l'art medieval dispers i desaparegut»
BESALÚ, 8 DE JULIOL. ORGANITZA: AMICS DE BESALÚ I EL SEU COMTAT.

■ Acte final de l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de les Terres de l'Ebre GANDESA, 9 DE JULIOL. ORGANITZA: DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA.

■ Trobada cultural: Aplec de Pere Mauri, camins d'Occitània fins a l'Ebre, el Maestrat i els Ports SANT MIQUEL D'ESPINALBAR, 29 I 30 DE JULIOL. ORGANITZA: GRAËLLSIA.

■ VIII Jornada Cultural Coneix la Terreta ESPLUGA DE SERRA, 5 D'AGOST. ORGANITZEN: ASSOCIACIÓ CULTURAL LA TERRETA, CENTRE D'ESTUDIS RIBAGORÇANS I ESPAI INTEGRAL DE NATURA MAS DE BARREDA.

■ X Col·loqui Internacional d'Estudis Transpirinencs: «L'aprofitament dels recursos naturals als Pirineus»
QUERALS, 29 I 30 DE SETEMBRE I 1 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL

RIPOLLÈS, DIPUTACIÓ DE GIRONA, COORDINADORA DE CENTRES D'ESTUDIS DE PARLA CATALANA, INSTITUT DE DESENVOLUPAMENT DE L'ALT PIRINEU I L'ARAN, CENTRE D'ESTUDIS RIBAGORÇANS, SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES I INSTITUT RAMON MUNTANER.

■ Exposició «100 anys de la Fraternal»
VALLS, A PARTIR DEL 29 DE SETEMBRE. COORDINA: INSTITUT D'ESTUDIS VALLENCOS.

■ Jornades Europees de Patrimoni CATALUNYA, DEL 6 AL 8 D'OCTUBRE. COORDINA: DIRECCIÓ GENERAL DE PATRIMONI DEL DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA.

■ VIII Jornada d'Estudis Locals i Territorials Carmel Biarnés

ASCÓ, 7 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: ASSOCIACIÓ CULTURAL LO LLAÚT I CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE.

■ VI Seminari d'Història del Penedès: «Els conflictes al Penedès històric»
VILANOVA I LA GELTRÚ, 20 I 21 D'OCTUBRE.

ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS.

■ VI Trobada de Centres d'Estudis del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat, dedicada al bandolerisme

ALCOVER, 21 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS ALCOVERENCOS, COORDINADORA DE CENTRES D'ESTUDIS DE PARLA CATALANA I INSTITUT RAMON MUNTANER.

■ IX Trobada d'estudis per la preservació del patrimoni de la pedra seca als Països Catalans: «Pedra seca – pedra viva»

VALLS DEL MONTCAU, 20, 21 I 22 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: COORDINADORA D'ENTITATS DE LA PEDRA SECA I CENTRE D'ESTUDIS DEL BAGES.

■ X Trobada de Centres d'Estudis i Estudiosos d'Eramprunyà: «Llegendes, rondalles i tradicions»
CASTELLDEFELS, 21 D'OCTUBRE. ORGANITZA: GRUP DE RECERQUES HISTÒRIQUES DE CASTELLDEFELS (GREHIC).

■ XV Jornada d'Etnologia de les Terres de l'Ebre: «Les herbes remeieres. Recol·lecció, distribució i usos populars i tradicionals»
RIBA-ROJA, 21 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: DEPARTAMENT DE CULTURA, MUSEU DE LES TERRES DE L'EBRE I INSTITUT RAMON MUNTANER; AMB LA COL·LABORACIÓ D'AMICS DE RIBA-ROJA, AJUNTAMENT DE RIBA-ROJA I CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE.

■ XIV Trobades Culturals Pirinenques SANTA LLOCÀDIA, 28 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES, INSTITUT D'ESTUDIS CERETANS I CENTRES D'ESTUDIS DEL PIRINEU.

■ V Festival Músiques en Terres de Cruïlla LA SÈNIA, 27, 28 I 29 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS SENIENCOS, AGRUPACIÓ MUSICAL SENIENCA I INSTITUT RAMON MUNTANER.

2 Noticiari

UN ESTUDI SOBRE L'ASSOCIACIONISME AL MONTSIÀ GUANYA LA BECA DE RECERCA HISTÒRICA TERRA D'ATENEUS 2017

L'Institut Ramon Muntaner i la Federació d'Ateneus de Catalunya han concedit la IV Beca de Recerca Històrica Terra d'Ateneus al treball «Els ateneus en l'àmbit rural. El Centre Obrer, el Club Moderno de la Sénia i l'associacionisme a la comarca del Montsià (1915-2017)», presentat per Victòria Almuní i Eva Garcia. La iniciativa de convocar aquesta beca de recerca històrica sorgeix de la col·laboració entre l'IRMU i la FAC i compta amb el patrocini de l'Obra Social de la Caixa i el suport de la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals del Departament de Cultura de la Generalitat.

L'EXPOSICIÓ «L'ENVELAT. ARQUITECTURA SINGULAR I SÍMBOL DE FESTA MAJOR», DISPONIBLE PER A LA ITINERÀNCIA

A Catalunya, els envelats han estat, des del seu

naixement durant les primeres dècades del segle XIX, un importat fenomen cultural per la nostra societat. Per aquest motiu hem volgut mostrar què han representat per al país i com s'han convertit en un element imprescindible i emblemàtic de les festes majors.

El Departament de Cultura i l'Institut Ramon Muntaner, amb motiu del bicentenari de la Festa Major de Gràcia, han coorganitzat l'exposició «L'Envelat. Arquitectura singular i símbol de festa major», que es vol fer arribar a tot el territori. D'aquesta manera, s'encoratja les entitats i institucions a allotjar-la. Per a més informació i gestió de la itinerància: obrea@gencat.cat; 935 671 045.

X COL·LOQUI INTERNACIONAL D'ESTUDIS TRANSPIRINENCOS. L'APROFITAMENT DELS RECURSOS NATURALS ALS PIRINEUS.
Querals, 29 i 30 de setembre i 1 d'octubre de 2017. Organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals del

Ripollès, la Diputació de Girona, la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Institut de Desenvolupament de l'Alt Pirineu i l'Aran, el Centre d'Estudis Ribagorçans, la Societat Andorrana de Ciències i l'Institut Ramon Muntaner.

1.- Recursos naturals i territori. Dinàmiques històriques, socials, econòmiques i culturals.
2.- Recursos naturals, vida quotidiana i tradicions.
3.- Estat de la qüestió i perspectives de futur.
El termini per a presentar comunicacions i comunicacions-pòster és el 16 de juliol. Cal trametre un primer resum a l'adreça: pineda@irmu.org. La inscripció es pot fer (fent arribat la butlleta per correu o c/e a l'adreça pineda@irmu.org) o per via telemàtica (mitjançant la butlleta electrònica que trobareu a www.irmu.org/projects/transpirinencs) abans del 24 de setembre de 2017.

Consell de redacció: Victòria Almuní (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), David Cao (P. Estudis Osonencs), Joaquim Capdevila (UdL), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Narcís Figueras (UOC), Antoni Gavaldà (URV), Oriol Granados (CE. Montjuïc), Carla González Collantes (UIC), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Manuel Pastor (Institució Alfons el Magnànim), Antoni Planas (Institut d'Estudis Baleàrics), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagué (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (S. Arqueologia i Paleontologia. G.Cat), Francesc Viso (CCEPC).
Consell assessor: Agustí Alcoverro (MHC), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (MHC), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytavi (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Josep M. Sans Travé (ANC), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB)
<http://www.sre.urv.es/irmu/plecs/>.

Revista editada per:

Amb el suport de: